

DE GEUR VAN OORLOG

Een pastorale handreiking
voor parochies en gemeenten
bij uitzending van leden
naar spanningsgebieden

INHOUD

VOORWOORD	3
Inleiding	4
1. ACHTERGROND, DOEL EN OPZET	5
Opbouw van de brochure.....	6
2. Vredesmissies, een weg vol hindernissen.	7
2.1 Preventive diplomacy.....	7
2.2 Peace-making	7
2.3 Peace-keeping	8
2.4 Peace-building.....	9
3. Enkele thema's rondom uitzending	10
3.1. De geur van oorlog	10
3.2. De militair in een humanitaire missie	11
3.3. De media: een eigen werkelijkheid	12
3.4. Uitzendingen in een veranderende krijgsmacht	12
4.1. Inleiding.....	14
4.2. Vóór uitzending	14
<i>Je gaat weg- of juist niet.....</i>	14
<i>Iemand blijft achter .....</i>	15
<i>Samen voorbereiden.....</i>	15
4.3. Herijkingen tijdens uitzending	16
<i>Werk en zin .....</i>	17
<i>Relaties.....</i>	17
<i>God?.....</i>	17
<i>Nogmaals werk en zin.....</i>	17
<i>Nogmaals relaties.....</i>	17
<i>Nogmaals God? .....</i>	18
4.4. Na uitzending	18
<i>Tussentijds verlof .....</i>	18
<i>Een nieuwe start.....</i>	19
<i>De achtergeblevenen .....</i>	19
<i>De uitgezondene .....</i>	19
4.5. Als het niet zonder schade gaat	20
Uitleiding	22
Bijlage	23
Adressen van de Geestelijke Verzorging (GV) bij de krijgsmacht	23
Individuele hulpverlening	23
Diakonale en vredesorganisaties.....	24
Aan de totstandkoming van deze brochure werkten mede:	25

VOORWOORD

Het doel van deze **herziene** brochure is aandacht te vragen voor de problematiek van militairen die worden uitgezonden voor VN- en NAVO-missies, en om parochies en gemeenten **een handreiking** te bieden om deze militairen en hun thuisfront te begeleiden. De brochure is daarmee bedoeld als een boek voor de praktijk en is voor een groot deel gebaseerd op verhalen uit de praktijk.

Zij is tot stand gekomen in samenwerking tussen het IKV, Pax Christi en de SoW-kerken.

Dat deze brochure zo sterk is geënt op de praktijk is voor een belangrijk deel mogelijk geworden doordat enkele geestelijke verzorgers bij de krijgsmacht als mede-auteur zijn opgetreden. Elk van hen is op een of andere manier direct betrokken bij de zaken die in deze brochure worden besproken. De samenstellers spreken hun erkentelijkheid uit voor de medewerking van deze leden van de werkgroep. Vanzelfsprekend geldt dit ook voor de andere leden van de werkgroep, die hun ervaring, kennis en tijd ter beschikking hebben gesteld. Een lijst met auteurs en werkgroepleden alsmede een korte beschrijving van hun achtergronden is in een bijlage opgenomen.

Deze brochure is bedoeld voor gebruik in de gemeenten en parochies van de kerken die medewerken in het IKV.

De samenstellers hopen van harte dat allen hun voordeel met deze brochure kunnen doen. Zij spreken tevens de hoop uit dat het ook gebruikers uit niet-lidkerken van dienst en tot inspiratie kan zijn.

Februari 2003

Inleiding

*“We zijn gereden naar een OP (observatiepost) van het Eritrese leger. Deze lag op een hoogte waar ze uitkeken over een slagveld waar eind mei van dit jaar (2001) de laatste slag van de oorlog is geleverd. De OP was net een vesting: bunkers, loopgraven en veel militairen. Van hun positie kijken ze uit over twee dalen die bij elkaar komen. Een prachtig vergezicht. De sergeant, die er al eerder was geweest, vroeg aan de Eritrese liaison-officier of hij ons mee naar beneden wilde nemen. Aanvankelijk had hij weinig zin, maar na enig aanhouden deed hij het toch. Een klauterpartij van drie kwartier naar beneden (ik denk wel 300 meter langs een steile wand). Onder aan de wand kwamen we op een plateau van 100 meter lang en 25 meter breed, zo'n 100 meter boven het dal. Om dit plateau is amper 8 maanden geleden verschrikkelijk gevochten omdat het de toegang geeft tot de dalen en daarmee tot het Eritrese achterland. Volgens het “human-wave”-principe hebben de Ethiopiërs gepoogd om het plateau te bestormen. Een vrij steile klim van 100 meter hoog met daarboven Eritreërs die slechts prijs hoefden te schieten. Na talloze aanvalsgolven hebben ze uiteindelijk het plateau bereikt, waar de strijd zich heeft voortgezet. De resten van die strijd zijn nog overal te zien. In de ontelbare hulzen, handgranaatringen, houders, staartstukken van mortieren en raketten. Maar bovenal in de vele lijken die hier in hele of halve ontbonden staat nog liggen. Schedels, met de lappen vlees en huid er vaak nog aan. Van enkelen kon je nog gewoon de gelaatsuitdrukking herkennen. Sommige schedels waren doormidden gespleten of erg beschadigd: resultaat van de kracht van een ontploffing of kogel, of de woede van de overwinnaar gebotvied op een lijk? Hoopjes kleren met de botten er uit stekend, een schoen met een half been er nog in, een halve kaak, een paar menselijke tanden, een handvol ruggenwervels, een bekken. De gruwelijkheid zelve. **En overal de indringende, zoet-muffe geur van de dood.** Niet verschrikkelijk stinkend meer, maar nog wel zo aanwezig dat je met je zakdoek voor je neus moest lopen. De Eritrese militair die er wat stoïcijns bijloopt vraagt me of ik tegen de mariniers wil zeggen: 'only make fotos of the body's, not of the trenches'.*

De loopgraven zijn militair object en mogen niet gefotografeerd worden, de resten van de overwonnen Ethiopiërs doen er minder toe. Uiteraard hebben de mariniers de fotocamera in de aanslag. De nieuwsgierigheid moet worden gestild blijkbaar: deze indringende ervaring moet worden vastgelegd voor het nageslacht. Ik zelf heb er moeite mee. Moeite dat na 8 maanden de lijken nog niet zijn opgeruimd, dat de 'overwinnaar' niet het respect kan opbrengen voor de 'overwonnene', - moeite dat we ons zo nadrukkelijk achter het oog van de camera verbergen en niet gewoon met respect kunnen stil staan bij het oorlogsdrama dat zich hier recent heeft afgespeeld, moeite met mezelf dat ik er loop en bijna klinisch het gezicht van een lijk probeer te 'lezen'. Wat wel erg opviel was de rust waarmee de mariniers zich gedroegen, het hele tafereel was ook voor hen blijkbaar te indrukwekkend, te tastbaar en invoelbaar. Uiteraard de camera's (om achter te schuilen?), maar de platte mariniersgrappen bleven godzijdank achterwege. Indrukwekkende tafereelen, pas nu ik het op papier probeer te zetten, merk ik hoe aangrijpend. Niet door de confrontatie met lijken, in Cambodja heb ik er genoeg gezien. Maar wel door de tastbaarheid van wat er gebeurd is op die plek. Waar in korte tijd talloze mensen naar hun verrotting werden geschoten. Waardoor talloze gezinnen in Ethiopië en Eritrea vergeefs wachten op de terugkeer van een zoon of partner, waarschijnlijk niet eens weten wat er is gebeurd, vermist in de oorlog, niet eens een fatsoenlijk graf om naar toe te gaan. De verschrikking van de oorlog, iedere oorlog, vastgelegd op 100 bij 25 meter. In de Tuol Sleng gevangenis in Phnom Penn heb ik dat ooit eerder zo sterk ervaren. Waar de foto's van duizenden gemartelde en gruwelijk gedode mannen, vrouwen en kinderen op je neerkijken, wiens blikken je begeleiden op iedere stap die je er zet. Of in het concentratiekamp Buchenwald, waar ik na een uur of wat letterlijk vol zat van indrukken en emoties. Concentratie van verdriet, ellende, door de ene mens aan de andere aangedaan. Onzinnig omdat het ook anders had gekund, omdat ook de keus gemaakt had kunnen om het niet te doen, de oorlog niet te voeren, het kamp niet op te zetten, niet te martelen en te doden.”

1. ACHTERGROND, DOEL EN OPZET

Met het verdwijnen van de traditionele opdeling van Europa, en een groot deel van de wereld daarbuiten, is de veiligheidssituatie drastisch veranderd. Ook de Nederlandse krijgsmacht heeft als gevolg daarvan ingrijpende wijzigingen ondergaan: van een kader-militie krijgsmacht die voornamelijk gericht was op het verdedigen van eigen en (NAVO)-bondgenootschappelijk grondgebied naar een expeditionaire krijgsmacht bestaande uit louter vrijwilligers.

Zoals in de Defensienota 2000 verwoord voert Nederland een actief veiligheidsbeleid. Dit beperkt zich niet tot de zorg voor de veiligheid van het eigen en het bondgenootschappelijk grondgebied maar richt zich ook op de bevordering van de internationale rechtsorde en de naleving van de mensenrechten. Eén en ander is in overeenstemming met het nieuwe - nog door de gezamenlijke Staten-Generaal te aanvaarden - grondwetsartikel 97.

Tot de nieuwe taken behoren ondermeer het bewaren, bevorderen en eventueel afdwingen van vrede- of in elk geval beëindiging van geweld- in gebieden buiten het traditionele NAVO-gebied, en onder gezag van de Verenigde Naties. Steeds vaker worden Nederlandse militairen uitgezonden voor zulke VN- of NAVO- missies. Dat wordt door de betrokken militairen en hun familie, partners, vrienden zelden alleen maar als positief ervaren. Hoewel velen op zich gemotiveerd zijn om zich in te zetten voor internationale vrede, is ook duidelijk dat zulke missies niet zonder risico zijn. Tijdens uitzending maakt men bovendien vaak op indringende wijze kennis met de rauwe werkelijkheid van oorlog en onrecht. Daarmee hebben betrokken militairen, maar ook de achterblijvers nogal wat te verwerken. Daar komt nog bij dat deze militairen gedurende een betrekkelijk lange periode van hun partners, familie en vrienden worden gescheiden. En dat alles in een tijd waarin mensen in de krijgsmacht veelal in spanning verkeren door alle reorganisaties die sinds de val van de Muur worden doorgevoerd.

Veel betrokkenen (militairen en achterblijvers) zoeken dan ook gehoor en steun bij de gemeente of parochie waarvan ze deel uitmaken. Het is gebleken dat gemeenten en parochies er niet altijd in slagen om deze behoefte voldoende te onderkennen. En zelfs waar die behoefte in principe wel wordt onderkend blijkt het vaak moeilijk om het onuitgesprokene bespreekbaar te maken en om er op een geschikte manier mee om te gaan. Tegen deze achtergrond is het **doel** van deze brochure tweemaal: - aandacht vragen van de kant van gemeenten en parochies voor de genoemde problematiek; - parochies en gemeenten enigszins behulpzaam zijn bij het voeren van gesprekken en anderszins aan de orde stellen van de pastorale aspecten en van de vraag naar de zin van zulke uitzendingen. Met opzet formuleren we het tweede deel van de doelstelling met de nodige reserves. Er zijn grenzen aan wat pastoraat vermag; zoiets als een pastoraal wondermiddel, een soort 'theoplast', bestaat niet. Pastorale antwoorden moeten bovendien zijn ingekaderd in een breder pakket, waarbij soms ook de oorzaak van problemen niet buiten schot mag blijven. En tenslotte is nog een reden voor terughoudendheid dat het onmogelijk is om in deze brochure eensluidende adviezen te geven voor alle denkbare gevallen. Wat er precies met mensen aan de hand is, verschilt van geval tot geval; en hoe daarmee dient te worden omgegaan hangt af van de betrokkenen, hun godsbeeld, hun relaties, hun betrokkenheid bij de kerk.

Het is om al deze redenen dat in deze brochure het er vooral om gaat om gemeenten en parochies te helpen om met enige diepgang te begrijpen wat mensen bezighoudt, die met een uitzending te maken hebben. Het aanreiken van 'oplossingen' gebeurt vooral in de vorm van voorbeelden en suggesties; Veel wordt aan de betrokkenen in concrete gevallen overgelaten. Maar daar mag bij worden opgemerkt, dat een beter inzicht in wat mensen bezighoudt al een forse stap naar een goede omgang met zulke vragen is!

Met deze doelstelling is deze brochure in de eerste plaats een **werkboek**. Diepgravende beschouwingen blijven achterwege. Wat de lezer wèl in deze brochure zal vinden, zijn verhalen uit de praktijk: citaten en ervaringen over mensen die bij zulke uitzending betrokken zijn of zijn geweest. De zeggingskracht van verhalen van elders voor de eigen situatie, daarvan hoeven we mensen in de kerk niet te overtuigen. We maken wel een paar andere opmerkingen vooraf.

Deze brochure is, zoals gezegd, een werkboek. Niet alleen - maar natuurlijk evenmin in de laatste plaats - voor pastores. Immers, pastoraat is een zaak van allen voor allen. Wanneer een of meer leden uit een parochie of gemeente vertrekken voor een missie die niet zonder risico is, is dat een uitdaging voor de hele geloofsgemeenschap. Een uitdaging heeft altijd twee kanten: een moeilijkheid en een kans. Over de moeilijkheid hebben we het hierboven al gehad. Een kans vormt zo'n gebeuren in twee opzichten. In **pastoraal** opzicht biedt zo'n periode mogelijkheden voor het intensiveren van het

onderling contact. Mensen kunnen elkaar laten zien wat ze aan elkaar hebben als het er op aan komt. En in de tweede plaats biedt een dergelijke uitzending aan een gemeente of parochie de kans om de eigen **betrokkenheid bij vrede en gerechtigheid** te vergroten. Zulke ervaringen laten van relatief dichtbij de werkelijkheid van onrecht en onderdrukking van dichtbij zien, en ze bieden soms mogelijkheden om te helpen bij het herstellen of handhaven van vrede. In de praktijk worden soms zelfs diaconale of vredesprojecten opgezet.

De brochure is in het bijzonder geschreven voor het geval van militairen die worden uitgezonden in VN- of NAVO-verband. Er komen dan ook zaken aan de orde, die alleen voor dat geval gelden. Verreweg het meeste speelt echter **ook voor niet-militairen** die voor langere tijd worden uitgezonden voor andere missies die niet zonder risico zijn. We denken aan ontwikkelingswerkers, Artsen zonder Grenzen, vredesbrigadisten enz. Ook zij, en de gemeenten en parochies waarvan ze deel uitmaken, kunnen bij deze brochure terecht. Met deze brochure willen we ook nadrukkelijk voor deze mensen aandacht vragen.

Opbouw van de brochure

De kern van deze brochure is **hoofdstuk 4**, de eigenlijke handreiking voor het geven van begeleiding van militairen en hun thuisfront. Dit hoofdstuk volgt qua opbouw de verschillende fasen van de uitzendcyclus (voor, tijdens en na uitzending).

Pastorale vragen worden in deze brochure concreet gemaakt door korte citaten en anekdotes te geven. Deze verhalen uit de praktijk moeten duidelijk maken welke gedaanten de besproken problematiek in de praktijk kan aannemen. Aan de hand van zulke citaten anekdotes worden tevens mogelijke 'antwoorden' en 'oplossingen' gesuggereerd.

We vermijden bewust om zelf het antwoord te geven. Bij zulke ingrijpende gebeurtenissen, die per geval weer anders kunnen uitpakken, is dat immers onmogelijk. Het idee is dat de voorbeelden voor zichzelf spreken, en dat men zelf aan de hand daarvan in concrete situaties op plaatselijk niveau uit de voeten kan en op ideeën wordt gebracht.

Zoals gezegd, volgt hoofdstuk 4 de structuur van de uitzendcyclus. Echter, sommige zaken zijn van belang in meerdere fasen van de cyclus. Om deze kwestie voldoende uitgebreid te bespreken zonder in herhaling te vervallen, worden zulke meer algemene zaken in twee eerdere hoofdstukken (2 en 3) besproken. In hoofdstuk 4 worden ze dan alleen behandeld op de specifieke manier waarop ze in de betreffende fase aan de orde kunnen zijn.

In **hoofdstuk 3** gaat het om enkele thema's die veel spelen bij uitzendingen voor VN-missies. We noemen bij wijze van voorbeeld enkele van die thema's: de geur van oorlog en de emoties die de geur van oorlog oproept; de militair die zich heel direct inzet voor het humanitaire; de werkelijkheid die de uitgezondene ervaart versus het vaak heel andere beeld uit de media, terugkerend in gesprekken, reacties, brieven, preken en gebeden.

Veel militairen ontlenen hun motivatie bij uitvoering van de VN-missie voor een flink deel aan het idee dat ze zich inzetten voor humanitaire, vrede-opbouwende missies. Tegelijkertijd komen veel frustraties en demotivaties voort uit het idee dat het geen zin heeft, of dat - achteraf gezien - het allemaal zijn doel voorbij is geschoten.

Ook achterblijvers hebben vaak te met deze en andere problemen te kampen, voor hen zijn de zgn. thuisfrontcomité's opgericht die hen zowel collectief als individueel met raad en daad terzijde staan. In de afgelopen tien jaren is o.m. gebleken dat repatriëring van de militair in de meeste gevallen heeft te maken met problemen thuis; de groeiende uitzenddruk is een belangrijke factor bij relatieproblemen en gebleken is dat meerdere uitzendingen mensen alleen maar meer kwetsbaar maakt.

Daarom hebben de politieke achtergronden en zin van zulke missies veel betekenis voor uitgezonden en achterblijvers. Vanuit deze invalshoek worden achtergrond en zin van VN- en NAVO-operaties besproken in **hoofdstuk 2**. Voor diegenen die met deze zaken minder vertrouwd zijn, biedt dit hoofdstuk tevens een korte inleiding.

Tenslotte vindt de lezer in een **bijlage** namen en adressen van pastorale instanties en andere instellingen voor hulpverlening binnen en buiten de krijgsmacht. Verder vindt men namen en adressen van vooral kerkelijke instanties die kunnen adviseren en anderszins assisteren bij het opzetten van projecten en uitwisselingen. Deze laatste adressen zijn opgenomen, omdat in de praktijk is gebleken dat parochies en gemeenten in uitzending van enkele van hun leden soms aanleiding zien om zelf ook een op die regio gerichte activiteit te ondernemen.

2. Vredesmissies, een weg vol hindernissen.

Sinds de Koude Oorlog is de wereld drastisch veranderd. Je kan evenwel niet zeggen dat het er veel veiliger op is geworden, ook al zijn er geen grote ideologische tegenstellingen en tegenstanders meer die zich tot de tanden toe bewapenen en een onderlinge machtsstrijd voeren tot aan de einden der aarde. Het aantal grootmachten is in feite gereduceerd tot één, de Verenigde Staten van Amerika. De VS, een stevige bondgenoot van Nederland, zijn vanwege haar status eigenlijk per definitie diep begaan met de veiligheid op de wereld, niet alleen omdat het land beseft dat de wereldvrede in belangrijke mate afhangt van haar bemoeienis er mee, maar ook omdat het zijn unieke machtspositie wil handhaven en dus veel te verliezen heeft. Inderdaad, in strategisch belangrijke gebieden zullen vredesmissies niet zonder een Amerikaanse bijdrage en op basis van een Amerikaanse agenda tot stand komen. Dat geldt in het bijzonder voor het Midden Oosten en voor Centraal (en Zuid) Azië. Maar we zien het ook in de Kaukasus en in Zuid-Europa. Het minst eigenlijk in Afrika, in vele opzichten een vergeten continent, waar talrijke veiligheidsproblemen veelal eindeloos doorzien of soms met behulp van voormalige koloniale machten, te weten: Frankrijk en Engeland, tijdelijk gedoofd worden.

Ook de Verenigde Naties (VN) spelen een rol in vele conflictsituaties. Dat ligt voor de hand want in het handvest van de VN wordt de VN-veiligheidsraad aangeduid als de centrale instantie op de wereld verantwoordelijk voor de handhaving van de internationale vrede en veiligheid. Na de val van de Berlijnse Muur, in 1989, leek het er aanvankelijk ook op dat de VN een centrale rol zouden gaan spelen bij het bewerkstelligen en handhaven van de vrede op de wereld. In januari 1992 publiceerde de toenmalige Secretaris-Generaal van de VN, Boutros Boutros-Ghali, een "agenda voor de vrede", waarin hij de verschillende taken en uitdagingen opsomde waarvoor de VN stonden. Hij maakte een onderscheid tussen *preventive diplomacy* (langsdiplomatieke weg voorkomendat een conflict tot uitbarsting komt), *peace making* (de rust met de inzet van allerlei middelen herstellen), *peace keeping* (de rust handhaven) en *peace building* (de vrede weer helpen opbouwen). Aangezien die termen nog veelvuldig worden gebezigd wordt hieronder uitgelegd waar ze voor staan. Overigens is het wel zo dat in Nederland alle missies waarvoor de krijgsmacht heden ten dage wordt uitgezonden, simpelweg worden aangeduid met vredesoperaties.

2.1 Preventive diplomacy.

Natuurlijk is de meest efficiënte wijze van conflictoplossing het wegnemen van spanningen, aler zij tot een gewelddadig conflict leiden. Als het conflict toch is uitgebroken, dient snel te worden gehandeld, teneinde het geweld in de kiem te smoren. Preventieve diplomatie kan worden bedreven door de Secretaris-Generaal van de VN of zijn staf, door gespecialiseerde organen van de VN, door de Veiligheidsraad of de Algemene Vergadering van de VN, maar natuurlijk ook door allerlei regionale organisaties (zoals de EU), al dan niet verbonden of in samenwerking met de VN. Preventieve diplomatie is een verzamelbegrip en kan onder meer betekenen het sturen van *observers*, het organiseren van een *fact-finding* missies, of het opstellen van een *early-warning post*. Ook het pre-emptief stationeren van VN-troepen kan in bepaalde situaties een optie zijn, bijvoorbeeld in het geval van een crisis waar de binnenlandse veiligheid op het spel staat. Maar ook bij interstatelijke spanningen, indien beide partijen daarmee instemmen, kunnen VN-troepen op het grondgebied van beide staten gelegerd worden. En tenslotte kan een land dat zich bedreigd voelt de VN verzoeken troepen te stationeren op zijn grondgebied. In al deze gevallen spreken we van preventief optreden in het kader van *preventive diplomacy*.

Twee voorbeelden kunnen het voorgaande illustreren. In Zuid-Afrika werden in 1994 VN-waarnemers gestationeerd, teneinde het geweld te helpen beteugelen ten tijde van de eerste algemene vrije verkiezingen in dat land. En in Macedonië waren tot 1999 VN-troepen gelegerd aan de grenzen met Joegoslavië en Albanië, teneinde een mogelijke interventie uit deze landen af te schrikken.

2.2. Peace-making.

De klassieke opvatting van *peace-making* gaat niet veel verder dan het proces van onderhandelingen met de partijen in een gewapend conflict. Maar inmiddels zijn er veel meer instrumenten in discussie gekomen. *Peace-making* betekent nu ook het verbeteren van de omstandigheden in een omstreden gebied. Dat kan bijvoorbeeld door hulpverlening aan vluchtelingen en ontheemden. De VN hebben speciale organen, zoals de UNHCR (het Hoge Commissariaat voor de vluchtelingen), die dit werk kunnen doen. In Bosnië was de UNHCR actief tijdens de oorlog (1992-1995). Ook het opleggen van

economische sancties, zoals jarenlang toegepast tegen Joegoslavië (en Irak), wordt een vorm van *peace-making* genoemd. *Peace-making* betekent dus ook dat de vrede soms moet worden afgedwongen. Om de vrede te kunnen afdwingen heeft Boutros-Ghali voorgesteld om zogenaamde '*peace-enforcement units*' (vrede afdwingende eenheden) te gaan oprichten voor dit doel. Deze aanpak is nieuw in de geschiedenis van de VN en werd door de Secretaris-Generaal geopperd omdat hij vreesde dat zonder een dergelijk middel de geloofwaardigheid van de VN zou worden aangetast, aangezien het zeer vaak voorkomt dat partijen zich niet houden aan gesloten overeenkomsten en de VN machteloos moeten toezien hoe al haar inspanningen tevergeefs zijn.

Heel in het kort kichten we hier nog even twee bijzondere vormen van *peace making* eruit:

i *Humanitaire hulpverlening onder militaire bescherming*. Bosnië-Herzegovina bood hiervan een goed voorbeeld. De hulpoperatie tijdens de oorlog (1992-1995) stond onder leiding van de UNHCR (*lead agency*). Op verzoek van de UNHCR leverde UNPROFOR (*United Nations Protection Force*) militaire bescherming bij de distributie en het vervoer van hulpgoederen, op basis van de gebruikelijke richtlijnen die gelden voor VN-vredesoperaties (*peace keeping*). Bij de begeleiding van de konvoien beschikten de VN-militairen echter over een zwaardere uitrusting dan normaal, uit een oogpunt van zelfverdediging, en mochten zij zo nodig wat robuuster optreden.

ii *Humanitaire interventie*. Dit is een al dan niet gewapend (militair) ingrijpen in een land om humanitaire redenen, zo mogelijk goedgekeurd door de Veiligheidsraad, maar eventueel zonder de instemming van de regering van het betrokken land. Een tamelijk recent voorbeeld van een humanitaire interventie was de instelling van een *save haven* in Noord Irak ten behoeve van de Koerden, na de Golfoorlog in 1991. Deze VN-operatie droeg de naam *provide comfort*. Ook in Somalië vond een humanitaire interventie plaats, de actie *restore hope* aan het eind van 1992. En in Bosnië werden in 1993 zogenaamde *safe areas* ingesteld, waaronder Srebrenica, dat vol zat met moslimvluchtelingen.

2.3 Peace-keeping.

Alhoewel dit begrip niet in het VN-Handvest voorkomt, is iedereen het erover eens dat de VN aan *peace-keeping* moet doen. Anders dan bij *peace making* wordt bij *peace keeping* niet ingegrepen door de VN of een ander lichaam. De belangrijkste uitgangspunten die bij *peace keeping* gehanteerd worden, zijn:

- het 'mandaat' moet worden vastgesteld door de Veiligheidsraad,
- de betrokken partijen in het conflict gebied dienen akkoord te gaan,
- de operatie staat onder VN-commando, terwijl de VN-lidstaten licht bewapende troepen ter beschikking stellen,
- een strikte neutraliteit wordt in acht genomen.

Aanvankelijk werden *peace-keeping* operaties vooral uitgevoerd om toe te zien op een 'staakt-het-vuren' overeenkomst of op de terugtrekking van troepen. Maar de laatste jaren hebben de operaties een veel breder karakter gekregen. De *peace-keepers* zien bijvoorbeeld toe op de registratie van stemgerechtigden en op de verkiezingen als zodanig; ze begeleiden de terugkeer van vluchtelingen, politieke bannelingen en ontheemden; ze helpen bij de ontwapening en demobilisatie van strijdtroepen; ze beschermen humanitaire hulpkonvoien; ze stimuleren de opbouw van een nieuw politie apparaat; ze assisteren bij het weer op gang komen van het landsbestuur en de wederopbouw; enz. Boutros-Ghali heeft dit uitgebreide concept van *peace-keeping* wel eens genoemd '*the second generation of peace-keeping*'.

Hij motiveerde de nieuwe aanpak door te wijzen op een aantal ontwikkelingen;

1. Humanitaire hulpkonvoien lopen het risico hun doel niet te bereiken als ze niet beschermd en begeleid worden door militairen. Zie de situatie bij het conflict in Bosnië-Herzegovina.
2. Als de veiligheidsraad van de VN van zin is om partijen die zich niet aan de gemaakte afspraken houden te treffen met economische sancties zijn deze vaak slechts effectief indien zij worden ondersteund door militaire operaties (op zee, ter land of in de lucht).
3. De richtlijnen voor het gebruik van wapens, de zogenaamde *rules of engagement*, zijn vaak niet toereikend om het geweld te keren dat tegen VN-militairen wordt gebruikt, laat staan om in te grijpen teneinde een escalatie van geweld in een gegeven situatie te voorkomen. Daarom moeten de *peace-keepers* een nieuw 'profiel' krijgen dat hen in staat stelt in voldoende aantallen snel ter plekke te zijn en in het bezit van meer vuurkracht.

Het is duidelijk dat dit uitgebreide concept van *peace keeping* vele overlappingsen kent met het hierboven behandelde concept van *peace building*. Niet voor niets wordt alles tegenwoordig gewoon met vredesoperaties aangeduid.

2.4. Peace-building.

Dit begrip verscheen voor het eerst in de "Agenda for peace". Nog niet eerder hadden de VN hier een eigen taak gezien. *Peace-building* dient te worden gedaan in de nasleep van een (burger-)oorlog teneinde de vrede te consolideren. De wederopbouw van het land moet ter hand worden genomen en heel in het bijzonder moeten projecten worden opgezet die het vertrouwen tussen de partijen kunnen bevorderen of herstellen. Op deze wijze kunnen nieuwe (etnische of religieuze) spanningen worden voorkomen. Er is uiteraard een nauw verband tussen vredeshandhaving (*peace-keeping*) en vredesopbouw (*peace-building*). Een internationale betrokkenheid bij de 'nazorg' (van een conflict) kan de basis helpen leggen voor duurzame vrede, economische ontwikkeling en democratisch bestuur. In Bosnië en Kosovo hebben de VN al veel ervaring opgedaan met *peace-building*. Het is duidelijk dat met *peace-keeping* alleen niet kan worden volstaan, omdat het niet denkbeeldig is dat een conflict dan slechts een tijdje 'bevroren' wordt om vervolgens weer op te laaien. Er zullen derhalve perspectieven voor een duurzame vrede en ontwikkeling geboden moeten worden.

Tijdens het afgelopen decennium, de jaren '90, hebben we kunnen zien dat, door ervaring wijs geworden, sommige van de hiervoor genoemde noties naar de achtergrond zijn verdwenen terwijl andere juist meer accent hebben gekregen. Humanitaire hulpverlening onder militaire bescherming wordt na de slechte ervaringen in Somalië (1992) en Bosnië (1992-95) nog maar sporadische toegepast. Ook humanitaire interventie is na het debacle in Srebrenica (1995) van karakter veranderd. De bescherming van burgers die bedreigd worden met genocide of andere vormen van massale schending van mensenrechten, heeft plaats gemaakt voor min of meer klassieke militaire interventies (Kosovo, 1999) die gerechtvaardigd worden met een verwijzing naar de massale schending van mensenrechten die in een bepaald land plaatsvinden. Het gebrek aan een effectief VN-apparaat voor *peace making* (*enforcement*) heeft ertoe geleid dat staten zelf het initiatief hebben overgenomen en al dan niet voorzien van een (nieuw) mandaat van de VN-veiligheidsraad pogen ergens orde op zaken te stellen.

Een recent voorbeeld is Afghanistan waar een door de VS bijeengeroepen coalitie in 2001, na de terroristische aanslagen op 11 september in de VS, het Taliban regiem verdreef. Pas daarna werd een door de VN-veiligheidsraad gemandateerde vredesmacht ISAF (*International Security Assistance Force*) ingesteld om de lokale veiligheidsdiensten te assisteren bij de handhaving van de rust in de hoofdstad Kabul. Nederland maakt deel uit van ISAF en heeft in 2003, samen met Duitsland, de leiding over de operatie. In Macedonië opereren op uitnodiging van de regering van dat land sinds september 2001 NAVO-eenheden in het kader van *Amber Fox*. Nederland had in de tweede helft van 2002 de leiding over deze operatie. Op 31 december 2002 is deze operatie officieel beëindigd. De taak van de eenheden was de waarnemers van de OVSE te beschermen. Zowel in Afghanistan als in Macedonië gaat het dus om beperkte taken die worden uitgeoefend door zwaar bewapende militaire eenheden.

Je kunt waarnemen dat geleidelijk aan de militaire taak weer meer aandacht krijgt binnen een vredesoperatie. Onder het motto "schoenmaker hou je bij je leest" wordt de rol van het leger weer enigszins teruggebracht tot datgene waar de militair primair voor wordt opgeleid. De overige taken die horen bij de vele aspecten van vredesoperaties, zoals hiervoor aangeduid, moeten dan op hun beurt worden gedaan door de meest in aanmerking komende civiele organisaties, waaronder diplomaten, humanitaire organisaties en andere gespecialiseerde instellingen, al dan niet in dienst van de overheid. In de toekomst lijkt de soldaat weer meer soldaat te zullen worden en minder een manusje van alles waartoe hij in de jaren '90 leek te zijn voorbestemd.

3. Enkele thema's rondom uitzending

In hoofdstuk 4, de kern van deze brochure, wordt per fase van de uitzendcyclus besproken wat voor type vragen aan de orde kunnen zijn. Voor een goed begrip is het echter nuttig om weet te hebben van verschillende omstandigheden en factoren die door die verschillende fasen heen zich doen gelden. In dit hoofdstuk laten we er een aantal de revue passeren. Niet als een uitputtende behandeling van het fenomeen 'uitzending', maar om gewoon eens te schetsen wat er bij een uitzending kan komen kijken. We hopen de lezer daarmee behulpzaam te zijn om enig gevoel te krijgen voor wat er bij uitgezonden militairen kan spelen. We hebben in dit hoofdstuk ruimte gegeven aan verschillende persoonlijke verhalen en belevenissen. We hopen dat ze 'couleur locale' kunnen geven aan de verschillende thema's. Het zijn verhalen uit dagboeken, brieven, gesprekken en we geven ze door zoals ze zijn verwoord.

3.1. De geur van oorlog

Wie wordt uitgezonden komt meestal terecht in een samenleving die heel anders is dan de onze. Niet alleen kom je terecht in een andere cultuur, met andere omgangsvormen, andere gebruiken, met vaak een ander klimaat en andere terreinomstandigheden. Dat is niet zo dramatisch en ingrijpend. Het vraagt aanpassing en roept verschillende emoties op, van schokkend tot ontroerend, van vervreemdend tot motiverend. Iedereen die als toerist wel eens een verre reis heeft ondernomen zal dat kunnen beamen. Maar moeilijker ligt het met de specifieke omstandigheden die er in een uitzendgebied kunnen zijn. Vaak zullen het samenlevingen zijn die ontwricht zijn door oorlog. Waar mensen voor het leven beschadigd zijn door geweld. Waar honger, ontbering, geweld en angst recentelijk een dagelijkse realiteit waren en dat wellicht nog wel zijn. En daar als Nederlandse militair voor lange maanden midden in zitten, zal voor vrijwel voor iedereen op zijn zachtst gezegd, een indrukwekkende ervaring zijn.

De Nederlandse krijgsmacht probeert zijn militairen zo goed mogelijk hier op voor te bereiden. Er wordt een breed scala aan lessen gegeven voorafgaande aan de uitzending, waarin ook plaats is voor cultuur, geschiedenis van het conflict, de omstandigheden in het uitzendgebied. Maar de werkelijkheid van een oorlogsgebied is altijd anders dan de voorstellingen die je er van te voren over kunt maken. De nabijheid van oorlog en geweld kan je tot in het diepste van je zelf treffen. Een verhaal uit de VN-missie in Cambodja (1993):

In de schoollokalen van Tuol Sleng (een middelbare school in Pnom Phen die als een martelkamer van het Pol Pot regime fungeerde en waar van de vele duizenden gevangenen nog geen twintig mensen de hel hebben overleefd) staarde je de onuitsprekelijke wanhoop aan vanaf de wanden met de tientallen pasfoto's van mannen en vrouwen, jongens en meisjes. Het tegenovergestelde van barmhartigheid betrachten heeft hier plaats gevonden: de Killing Fields. De muren ademden nog verderf en dood. En een paar vragen blijven me maar achtervolgen: hoe heeft dit in godsnaam kunnen gebeuren; hebben we het niet geweten of hebben we het niet willen zien; had het Westen in kunnen grijpen, in moeten grijpen? Zijn politiek en diplomatie dan zo machteloos?

Of een brief uit Bosnië(1998):

Vannacht heb ik lang wakker gelegen. Ik kreeg de ogen van de man die we gisteren tijdens onze patrouille hebben ontmoet maar niet uit mijn hoofd. Totaal leeg en emotieloos, zo keek hij. Toen hij met ons sprak, lachte hij, maar zijn ogen deden niet mee. Hij keek me aan en toch ook weer niet; hij keek door me heen, alsof hij geen mens tegenover zich had. Hij had veel meegemaakt, veel gevochten, doden gezien, en zelf gedood, dat was wel duidelijk. In die ogen zag ik iets van de gruwelijkheid van die waanzinnige oorlog die zich hier heeft afgespeeld.

Omgekeerd gebeuren er gelukkig ook dingen die inspireren en motiveren. Nog eens uit dezelfde brief vanuit Bosnië:

Wat kan ik toch geweldig genieten van de kinderen in dit land. Kinderen blijven toch echt kinderen, of ze nu in de luxe van Nederland wonen of in de ellende van dit land. Overal spelen kinderen, maken ze plezier, gaan ze naar school, maken ze ruzie met elkaar om het 5 minuten later weer goed te maken. Als ik de kinderen hier zie denk ik best vaak: 'ik hoop heel erg dat wij jullie wat vrede en rust kunnen geven, zodat jullie dit land naar een goede toekomst kunnen brengen'.

Het is duidelijk dat dergelijke ervaringen veel doen met uitgezonden militairen. De confrontatie met dreiging en geweld, met de schaduwkant van de mens gaat niemand in de kouwe kleren zitten. Het

kan het wereldbeeld, het mensbeeld en zeker ook het godsbeeld veranderen. We komen daar in hoofdstuk 4 nog uitgebreider op terug.

We besluiten deze paragraaf met enkele gedachten van een legerpredikant, die voor zijn ogen zag gebeuren wat de confrontatie met oorlog zoal met mensen doet. Hij gaf zich rekenschap van wat er kan schuilgaan achter reacties van uitgezonden op dergelijke belevenissen.

'De beelden die mensen voorgeschoteld krijgen via de media geven de gewelddadigheden tot in detail weer: Mensen die mensen vermoorden, uithongeren, martelen en al die dingen waartoe de mens instaat blijkt. Op de achtergrond vermoed je de wapenhandel en het politiek gesjoemel. De grote woorden en de vaak onmachtige daden. Daarmee is bedoeld dat mensen in allerlei verbanden met de mond het goede belijden en zich subjectief inzetten voor humaniteit en solidariteit, tegelijk is daar de onmacht om werkelijk in een gebied van oorlog daden te stellen die het recht herstellen. Dat vraagt een lange adem.

Wanneer je aangewezen bent als militair om naar een regio te gaan waar strijd heerst, komt onontkoombaar de vraag naar de zin van de missie naar boven. Natuurlijk krijg je informatie toegespeeld, die van belang is en die door vakmensen gegeven wordt. Maar tijdens de lessen en trainingen kun je je niet ontdoen van het gevoel dat het de vraag is in hoeverre jouw taak en jouw werk werkelijk zinvol zullen zijn.

Daar komt nog iets bij. Wij leven met elkaar in een wereld die gonst van grote woorden over 'internationale solidariteit' en dergelijke. We vinden ook dat we 'mondiaal' moeten denken. In zekere zin doen we dat ook, onze informatie-netwerken liegen er niet om en onze mobiliteit is enorm. Toch is er ook een andere kant aan deze schijn van betrokkenheid. We leven ook in een wereld die hoe langer hoe meer de sporen draagt van een sterk individualisme. Onze schijnbaar zo schone geschiedenis van autonomie en zelfbeschikking heeft een achterkant. En die is te horen in de even veelzeggende als banale uitdrukking: 'Wat kan het mij schelen? Laten ze het zelf uitzoeken'. Er zijn er die verdedigen dat het 'grote en hoge hek' eromheen moet: dan kunnen mensen hun gang gaan en elkaar uitmoorden. Dat is een wijze van denken die een fundamenteel gezichtspunt over het hoofd ziet: de vraag naar de verantwoordelijkheid.

Een andere vraag die je hoort is deze: 'Waarom zouden we er heen gaan en wat haalt het uit?' Zeker wanneer mensen ooggetuige zijn van geweld en wreedheid komt dit gevoel naar boven. Daaronder kan de vraag liggen - en die is van belang omdat ze raakt aan wat ons als mensen bezighoudt - 'waarom gebeurt dit?' Dat is een vraag die hout snijdt, want ze verwijst naar de veronderstelde zin van de geschiedenis. Wie zulke vragen stelt, vermoedt een antwoord op een dieper niveau dan de kranten geven en de politieke analyses opleveren. Het is van belang om de emoties onder deze vraag te onderkennen en de kans te geven zich te uiten.

Daar komt iets bij. Wie in situaties van geweld terecht komt gaat bij zichzelf de vraag stellen naar het eigen bestaan: 'Ik ben er nog'. Wat betekent dat voor de zelfreflectie? Dat is een gebied waarop velen niet zijn bedreven en daarom hebben we 'afweermechanismen' ontwikkeld om die reflectie te omzeilen. Niet alleen zozeer de kracht van de alcohol kan dan een dubieuze rol spelen, ook oriënteren we ons dan op de korte termijn en bouwen een muur om ons heen. Nu kan dit noodzakelijk zijn, mensen zijn beperkt in hun kracht. Niettemin, de ervaringen gaan mee terug naar huis.'

3.2. De militair in een humanitaire missie

Een belangrijk deel van de operaties waar Nederland aan deel neemt, vinden plaats in VN-verband. Militairen worden op pad gestuurd met een opdracht die heel direct te maken heeft met het herstellen van de voorwaarden voor vrede en gerechtigheid. Dat kan uitermate motiverend werken. Tegelijkertijd moet gezegd worden dat juist op dit punt ook een zekere spanning kan ontstaan. Dat grote doel blijkt vaak niet helemaal - en voor het gevoel soms zelfs helemaal niet - verwezenlijkt te kunnen worden. Soms omdat in de loop van de uitzending duidelijk wordt dat het conflict groter en hardnekkiger is dan gedacht en de VN-vredesmacht hooguit een tijdelijk dempende werking heeft op de situatie in het gebied. 'Als we onze kont hier keren begint het weer van voren aan' is een veelgehoorde gedachte. En soms omdat er niet voldoende ruimte is om daadwerkelijk humanitair op te treden. 'Wanneer je met je konvooi door een stad rijdt die kort tevoren is beschoten en je niets mag doen voor de vele gewonde burgers; dat frustrleert en maakt je tot in je diepste machteloos' vertelde iemand. Ook anderszins is de bevoegdheid van militairen vaak beperkt. De zogenoemde 'rules of engagement' (de geweldsinstructies) geven vrij precies aan wanneer, in welke situatie en in welke mate een VN-militair geweld mag gebruiken. Maar wat te doen in situaties waarin openlijk geweld wordt gebruikt, soms op zeer korte afstand, en deze instructies voorschrijven dat de militair niet mag ingrijpen?

We citeren een predikant die, op basis van ervaringen met militairen in zulke situaties in Bosnië, schrijft:

Duidelijk is dat hier een groot spanningsveld ontstaat. Wat moet je wanneer de dood van anderen zo dichtbij komt en je kunt en mag niets doen? Dat is de spanning tussen leed en opgelegde bevoegdheid. Op een of andere manier moet je als militair een weg vinden waarop betrokkenheid en afstand een zekere balans krijgen. Wanneer je één van de polen benadrukt kom je in de problemen. Bij teveel betrokkenheid bepalen de beelden en de ervaringen je houding, je komt uit op een punt waar de onmachtgevoelens te sterk blijken. Bij teveel afstand streep je je eigen gevoelswereld weg en geef je prijs wat wezenlijk is voor je eigen bestaan.

Overigens vind lang niet iedere militair het gemakkelijk om te functioneren in het kader van een humanitaire missie. Soms hebben ze een totaal ander beeld van wat een militair is en zou moeten doen. Ik ben ooit heel bewust bij de krijgsmacht gegaan om mijn land te verdedigen. En nu voel ik me wel eens een huursoldaat. In dienst van een vreemde natie, de VN, word ik betrokken in een conflict van een vreemd en ver land. Het staat wel heel ver af van mijn oorspronkelijke motivatie.

3.3. De media: een eigen werkelijkheid

De vredesoperaties waaraan Nederland deelneemt spelen zich vrijwel zonder uitzondering af in gebieden die in meer of mindere mate de media-aandacht hebben. Niet verwonderlijk; of het nu om verkiezingen of oorlog gaat, het zijn altijd gebieden waar iets uitzonderlijks aan de hand is of was. Het uitzendgebied komt op gezette tijden door middel van het journaal de huiskamers binnen en dat geeft uitgezonden militairen belangrijke kansen op betrokkenheid.

Maar er zijn ook andere kanten aan die berichtgeving in de media. Het beeld van de media van bepaalde situaties kan nog al verschillen van de werkelijkheid die een militair aantreft in 'zijn' uitzendgebied. *'Van de tv in Nederland hadden we het idee dat heel Mostar in puin lag. Inderdaad was de moslimwijk geheel vernietigd, één grote puinhoop. Maar in de Kroatenwijk ging het leven gewoon door.'*

En ook de berichtgeving over de uitzending zelf kan op veel verschillende manieren worden gewaardeerd door de militairen en hun thuisfront. Zeker aan het begin van een uitzending is er erg veel media-aandacht. Met de uitzending naar Eritrea en Ethiopië bijvoorbeeld stonden de omroepen te dringen om militairen voor de schijnwerpers te halen; een aandacht die al snel vrijwel geheel verdampte toen de uitzending heel rustig verliep. Soms worden er in de media dingen veel spannender voorgedaan dan ze in werkelijkheid zijn. *'Het journaal liet het geregeld zien: hier gaat een konvooi door een mijnenveld. In werkelijkheid was het dan gewoon een B-weg die we dagelijks bereden.'*

Beelden en berichten in de media vormen ook het perspectief dat achterblijvers hebben op de situatie in het gebied van uitzending. Ze kunnen soms angst aanjagen, onzekerheid scheppen bij achterblijvers (en overigens ook bij uitgezondenen!). Goed nieuws is geen nieuws, waardoor kleine incidenten en gebeurtenissen gemakkelijk worden uitvergroot. Wat op het 8-uur journaal een klein item is, misschien zelf wel een nieuwsbericht voor de komkommertijd, wordt voor het thuisfront met dubbele aandacht gevolgd. Met alle gevolgen van dien.

Soms kan een uitzending nog jaren daarna een actualiteitswaarde hebben. Zo was er door het junglesyndroom nog jaren na dato nog aandacht voor de uitzending in Cambodja. En Srebrenica zal nog wel voor lange jaren de uitzending van Dutchbat in de media levend houden. Zonder daar verder op in te gaan zal het wel duidelijk zijn dat dat op de betrokken militairen een grote impact kan hebben.

3.4. Uitzendingen in een veranderende krijgsmacht

Sinds 1990 – het wegvallen van de muur - is de krijgsmacht volop veranderd. Na verschillende reorganisaties heeft er een ingrijpende personeelsreductie plaats gevonden. De opkomspllicht voor dienstplichtigen is opgeschort, waardoor er een beroepsleger ontstond. Militairen met een kort dienstverband (B.B.T.ers en K.V.V.ers) hebben de plaats van de dienstplichtigen ingenomen. En wellicht het belangrijkste, de krijgsmacht heeft een andere taakstelling gekregen. Waar vóór 1990 alle aandacht uit ging naar het Oost-West-conflict en een uitzending uitzonderlijk was, is het daarna een regelmatig terugkerend fenomeen geworden. Ze behoren thans tot de kerntaken van de krijgsmacht. In 12 jaar tijd heeft er derhalve een behoorlijke cultuuromslag plaats gevonden. Er zijn nog maar weinig militairen te vinden die geen uitzending achter hun naam hebben staan. En velen zijn inmiddels twee, drie of zelfs meer keer 'aan de beurt' geweest. Alles went, wordt er wel gezegd. Maar de ervaring anders.

Er is nog iets veranderd in die twaalf jaar. Iets wat misschien wat triviaal lijkt, maar wat van grote invloed is op de beleving van een uitzending. In het afgelopen decennium hebben we de opkomst gezien van de moderne communicatietechnieken. Computers en GSM-telefoons zijn niet meer weg te denken in onze samenleving. En uiteindelijk hebben ze ook massaal hun intrede gedaan bij oefeningen en uitzendingen. Dagelijks contact met het thuisfront hoort tot de mogelijkheden. *Ik ben in 1993 naar Cambodja geweest en in 2001 naar Eritrea. In Cambodja kreeg ik pas na enkele weken de eerste brief van thuis. We schreven veel, maar het bleef altijd erg lastig omdat er tussen een brief en het antwoord altijd een lange tijd zat. Nieuws in een brief was daarom altijd oud nieuws. De mogelijkheid tot telefoneren kregen we pas in de tweede helft van de uitzending. En dan was het ook nog een satelliet-verbinding: kostte tussen de 10 en 16 gulden per minuut! In Eritrea, amper 10 jaar later, was er veel veranderd. We konden dagelijks e-mails versturen en ontvangen. En we hadden allemaal een GSM-telefoon tot onze beschikking gekregen, waarmee je voor gewoon Nederlands tarief kon bellen. Soms pakte ik 's avonds even de telefoon om mijn kinderen goedenacht te wensen. Ik bleef gewoon veel meer betrokken bij de dagelijkse gang van zaken in het gezin*

4. Wat uitgezonden en achterblijvers kan bezighouden

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk, dat de kern van deze brochure uitmaakt, gaan we in op de zaken die uitgezonden en achterblijvers bezighouden in de verschillende stadia van de uitzendcyclus. Veel van wat hier aan de orde komt krijgt kleur en betekenis tegen de achtergrond van wat in de voorgaande twee hoofdstukken is gezegd. Het kan zinvol zijn om hier en daar terug te bladeren. Verder is het goed om hier op te merken, dat in wat hier volgt wellicht onevenredig veel nadruk ligt op aspecten die als negatief worden ervaren. Dat gebeurt nu eenmaal makkelijk in een brochure die er op is gericht gemeenten en parochies behulpzaam te zijn bij het onderkennen van behoefte aan steun, begrip en solidariteit. Maar voor, tijdens en na een uitzending kunnen mensen ook zeer worden verrijkt, in hun werk, hun geloof, hun relatie met hun 'thuisfront', hun omgang met hun collega's. Het is goed om dat, bij al het andere, in het oog te houden.

4.2. Vóór uitzending

Je gaat weg- of juist niet

Wanneer een onderdeel is aangewezen voor een uitzending treedt er een programma in werking waarin de militairen voorbereid worden op wat komen gaat. Dit programma duurt ongeveer een half jaar en dat betekent dat de militairen dus haal lang met hun uitzending bezig zijn. De gesprekken, de oefeningen, de missie gerichte opleiding, alles op de kazernes staat in het teken van de uitzending. Dit heeft ook gevolgen voor de thuisfronten. Tijdens deze voorbereiding vindt een conferentie op het Militair Vormingscentrum plaats onder leiding van de Geestelijke Verzorging. Hier bespreekt men gedurende twee dagen in groepsverband wat er speelt en wat er kan spelen. De titel van deze conferentie is 'Heel Blijven'.

Laten we nu zien wat er bijvoorbeeld kan gebeuren rondom het bericht dat men op weg gaat met een eigen onderdeel of individueel. Want ook worden er veel militairen met specifieke taken individueel uitgezonden.

Iemand krijgt te horen dat hij of zij zal worden uitgezonden:

- Er is een politieke beslissing genomen dat er een VN of een NAVO missie zal plaatsvinden. Niet altijd is geheel duidelijk wat daarvan de zin en de bedoeling is. Duidelijk is al wel dat zijn/haar land, zijn/haar krijgsmachtdeel, eenheid zal deelnemen en dus ook hij of zijzelf.
- Iemand anders wordt voor de tweede keer uitgezonden. De missie is immers nog niet volbracht. Alle militairen die in aanmerking komen zijn al eens geweest. Zou het nog zin hebben? Misschien is betrokkene daar zeker van, misschien ook twijfelt die er inmiddels aan. Maar feit is dat de opdracht zal moeten worden uitgevoerd, dat een tweede of derde en voor sommigen een vierde ronde zal beginnen, en dat zij of hij daarbij hoort. Een derde is aan de beurt, deze keer, omdat de naaste collega al is geweest.

Door zijn verhalen is men zelf ook gemotiveerd geraakt. Of men is juist aan de zin gaan twifelen. Men heeft geleerd wat de positieve kanten en wat de gevaren zijn. Hoewel; betrokkene realiseert zich dat zij/ hij het gauw zal weten, want het vertrek is al binnenkort.

- Iemand meldt zichzelf aan, al of niet met de (stilzwijgende) instemming van de partner. Immers, betrokkene gelooft in de zin, wil zelf een steentje bijdragen aan de internationale stabiliteit, aan het tot staan brengen van het geweld. Misschien ziet hij of zij ook wel de uitdaging, heeft zin in het avontuur.

Van belang is om zicht te hebben op de achterliggende motieven en redenen waarom iemand gaat. Als iemand bijvoorbeeld vooral om het geld gaat, om schulden eerder af te lossen, kan dat een te smalle basis blijken. Dat slaat later gemakkelijk terug op uitgezondene en achterblijvers. Hetzelfde geldt als iemand vooral gaat om een bepaalde situatie 'thuis' te ontvluchten. Zulke 'vluchtelingen' lopen nog een extra risico: ze verwachten wellicht teveel van de periode van uitzending. Of als iemand gaat domweg omdat het moet, dan kan dat tot veel spanning en frustratie aanleiding geven. Vooral iemand die gaat om het avontuur kan licht worden teleurgesteld. Het blijkt misschien uiteindelijk toch neer te komen op opstaan, ontbijten, je routinewerk doen, eten, slapen. Of het 'avontuur' blijkt ook belangrijke

risico's met zich mee te brengen. Anderen kunnen daarop helpen voorbereiden, teleurstellende verrassingen helpen voorkomen.

Soms gaat iemand bewust niet. Omdat zij of hij het niet eens is met de missie, of de zin er niet van ziet. Het kan ook zijn dat het teveel gevraagd is van de militair of haar/zijn verwanten of partner. Wat de

reden ook is, een dergelijke beslissing is verre van gemakkelijk om te nemen en uit te dragen.

Iemand blijft achter

Daar sta je dan: je partner, je vader, je zoon, je dochter zal worden uitgezonden. Om welke reden dan ook. Iemand die met dit feit wordt geconfronteerd. is misschien op zich wel blij dat hij of zij deze uitdaging, deze nieuwe ervaring. krijgt. Misschien is men heimelijk of openlijk een beetje trots. In elk geval zal men er wel begrip voor hebben dat zij of hij gaat, moet gaan. Het is haar of zijn beurt, of zelfs een eigen beslissing. Maar achterblijvers zijn ook bezorgd, want zo'n missie is niet zonder risico. Waar gaat hij/ zij eigenlijk heen? Wat wordt precies zijn/ haar taak? Je zult hem/ haar, voor een bepaalde tijd missen. En hoe zal het inmiddels thuis allemaal gaan, tijdens de afwezigheid? Als ouder laat je je kind, als partner je levensgezel gaan, omdat zij of hij graag wil of omdat zij of hij weinig te kiezen heeft. Maar diep in je hart denk je er waarschijnlijk anders over.

Sommigen wijzen achterblijvers op de 'feiten': 'Je wist toch wat je te wachten stond. toen je zoon of dochter, je partner dienst nam?' 'Dat is toch gewoon zo, als je een militair als partner kiest?' Allemaal waar, misschien. maar ook weer niet helemaal. En in elk geval put iemand er weinig bemoediging uit. en levert het weinig concrete goede raad op.

Is deze klus, deze inzet ten behoeve van mensen ver weg, wel de moeite waard? Heeft het wel zin? Achterblijvers kunnen zichzelf die vraag stellen, ook omdat zij een prijs betalen voor een politieke beslissing, een eigen keus, of een noodgedwongen vertrek. Tegelijk kan het zijn dat men zulke gevoelens niet makkelijk uitspreekt. zich er een beetje voor geneert. Immers: 'Je had het toch kunnen weten' en 'Het gaat toch om een goed doel?'

Samen voorbereiden

Het is belangrijk dat mensen zich tevoren gezamenlijk mentaal en in zakelijk opzicht goed voorbereiden. Dat kan vragen en gedachten oproepen die van alles losmaken: Waar ga je, waar gaat hij of zij, precies naar toe? Zijn er video's, boeken in de bibliotheek over het land, de bevolking, de cultuur? Is er iemand die land en bevolking kent? Enige bekendheid vooraf kan zowel voor de uitgezondene als de achterblijvers helpen zich voor te bereiden.

Wat is de bedoeling, de zin, wat wordt de precieze taakstelling? Waarom ga jij, gaat zij/hij eigenlijk? Wat wordt op het journaal, wat wordt in de krant gezegd, en wat is daarvan waar? Wat zou het voor de uitgezondene betekenen de luchtaanvallen, waarover iedereen spreekt, doorgaan? In zo'n periode van voorbereiding kunnen bijvoorbeeld voorbeden voor de betreffende regio of opmerkingen daarover in preken een bron van bemoediging zijn, maar ze kunnen ook gevoelens van onrust of zelfs bedreiging oproepen. Of ergernis: 'de dominee heeft makkelijk praten'.

Thuis zal alles anders dan anders zijn. Taken moeten (tijdelijk) worden overgedragen (huishoudelijk, de tuin, de kinderen verzorgen en opvoeden, de administratie). Redden de achterblijvers dat allemaal? Is er hulp nodig? Is er iemand achter de hand, voor raad en daad?

Het dagritme van de achterblijvers zal veranderen. Eerder opstaan, later naar bed misschien. En dat terwijl je nu veel zult piekeren. Eén 'gast' minder aan tafel. Samen bijbellezen, praten, bidden valt tijdelijk weg. Kun je het alleen? Het is goed om ondanks alles zoveel mogelijk je eigen leven te blijven leiden.

Hoe ga je contact houden? Gelukkig is het momenteel zo dat in de meeste uitzendgebieden goede mogelijkheden zijn voor contact. Voorzieningen om te mailen zijn aanwezig en een GSM doet wonderen. Maar dan nog. Wil je echt alles van elkaar weten? Het huis- tuin- en keukengebeuren kan vaak heel belangrijk zijn. Wil je horen over de lol, over de angst, over de ongerustheid, over de problemen om alles thuis goed te regelen? Hoe is je relatie als je weg gaat? Solide, of schort er al wat aan? Wil je ook daarover met elkaar mailen of schrijven? Wil je daarover afspraken maken, zul je schrijven over wat je voelt? Er moet van alles worden geregeld voor het geval er iets misgaat, en daardoor moeten mensen zich bezighouden met zaken die veel emoties oproepen. De uitgezondene kan in levensbedreigende situaties terecht komen. Maar ook de achterblijvers kunnen ernstig ziek

worden, overlijden. Er zullen onderlinge afspraken gemaakt worden over machtigingen voor de bank, een testament moet worden opgesteld, de voogdij over de kinderen geregeld. Ook zijn misschien afspraken nodig over de vraag onder welke omstandigheden je wilt worden geïnformeerd over de voortgang van ziekte, naderend of gekomen overlijden. Over de manier waarop uitvaart en dergelijke moeten plaatsvinden. Het zijn praktische vragen die je bepaald niet onberoerd laten. In de missie gerichte opleiding wordt over deze zaken voorlichting gegeven door de MDD, die hier ook een heel goede brochure bij uitdelen.

Een specifiek aandachtspunt is uiteraard het gebrek aan privacy. Het vraagt veel van mensen een half jaar lang op een base te verblijven. Altijd dezelfde mensen om je heen, allemaal in hetzelfde groen, zelfs wanneer je onder de douche staat staan er mensen naast je in de hokken. Het is een moeizame ervaring maandenlang achter prikkeldraad te zitten. Daarover worden de nodige grappen gemaakt, wie zijn hier eigenlijk de gevangenen, wie hebben er hier meer vrijheid? Bovendien bewerkt zo'n vreemde situatie ook dat kleine conflicten of meningsverschillen uit kunnen groeien tot onenigheid, het verhaal van de mug en de olifant dus.

Juist dat gebrek aan privacy vraagt veel en het is zeer aan te raden om daar rekening mee te houden door iets van jezelf mee te nemen. Ook doen veel militairen aan sport en volgen schriftelijke studies. Het is zelfs zo dat er studiebegeleiders meegaan en dat de cursisten examens kunnen afleggen. Het helpt mensen om ook voor zichzelf iets constructiefs te doen.

Mensen kunnen in de periode van voorbereiding veel hebben aan de bemoediging van het gebed of van bijbellezen. Ze kunnen kracht putten uit een viering waarin Woord en Gebed, Brood en Wijn worden gedeeld. Van belang is wel dat anderen de goede toon weten te vinden, de fijne lijn weten te hanteren tussen helpen omgaan met stille angsten en verdriet enerzijds, en het versterken van gevoelens van onrust en bedreiging anderzijds. De zegen meegeven kan harten verwarmen, maar kan ook heel verkeerd uitpakken als het gevoelens van angst bevestigt. Goed luisteren, ook naar wat niet wordt uitgesproken, is cruciaal.

Kan de parochie of gemeente haar of hem iets tastbaars meegeven. Tekeningen door de kinderen, een mooi lied dat veel in de gemeente is gezongen, een bidprent, het Onze Vader, een bijbels dagboekje, een Hugenotenkruisje, het verhaal van St. Christoffel die bij een zware taak toch doorzette en toen leerde wat het betekent om één mens te redden. Het is goed en bemoedigend voor iemand om te weten dat ze hem of haar niet zullen vergeten, dat ze brieven zullen schrijven, foto's en cassettebandjes zullen sturen (met groeten en grappen, of misschien de Paasdienst, of het laatste nieuws uit de parochie).

Horen dat kinderen uit de gemeente of parochie tekeningen zullen sturen, met een briefje erbij, doet veel goeds bij mensen die zullen worden uitgezonden. Weten dat de eigen geloofsgemeenschap via een project ook iets doet voor de regio waarheen je wordt uitgezonden, geeft het gevoel van een steun in de rug.

Daarnaast zijn er natuurlijk ook binnen de krijgsmacht voorzieningen en aanspreekpunten. Erg belangrijk is het thuisfrontcomité dat gewoonlijk ten tijde van uitzending wordt gevormd. Deze organisatie bestaat uit burgers, vaak familieleden van de uitgezonden militairen en militairen met uitzendervaring. Er zijn contactmiddagen, telefoonkringen, midtermdagen en zo meer. Het is belangrijk dat mensen deze bijeenkomsten weten te vinden, je raakt er aan de praat met anderen die in een gelijke situatie verkeren. De Geestelijke Verzorging is ook bij deze werkzaamheden betrokken.

4.3. Herijkingen tijdens uitzending

Wij weten dat diep ingrijpende crises in ons leven onze kijk op de werkelijkheid en onszelf veranderen. Wanneer we terugdenken aan moeiten en verdriet in ons werk, onze relaties, ons lichamelijk welbevinden, zullen we ontdekken dat we veranderd zijn. Mensen kunnen erdoor verbitteren, boos worden, maar ook milder worden, dus mensen met wat meer begrip voor anderen. Zo is het ook in onze relatie met God, ook die verandert, is nauw verbonden met de loop van ons leven. Wanneer ie mensen vraagt hoe hun beeld van God in de loop van 10/20/40/50 jaar wijzigde, krijg je soms prachtige antwoorden.

Op verschillende terreinen van ons leven kun je bij militairen tijdens de uitzending processen van herijking waarnemen.

Werk en zin

In de eerste plaats het gevoel met een zinvolle opdracht bezig te zijn. Er zijn er geweest die op weg gingen met de gedachte dat zij zinvol humanitair werk zouden verrichten. Maar na de eerste beschietingen en bedreigingen, bij het van dichtbij meemaken van moordpartijen, maakte dat gevoel al gauw plaats voor een heel ander gevoel. 'We doen ons werk en dan wegwezen'. Dan zijn er de frustraties over de aanwezigheid van vele VN en NAVO militairen in een gebied waar de oorlog gewoon doorgaat. 'Wat haalt het uit, waar lopen we deze risico's eigenlijk voor'.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat bijvoorbeeld in een land als Bosnië de situatie militair gezien gelukkig zeer rustig is. Dat betekent dat de werkzaamheden van de militairen een routineus karakter krijgen. Steeds weer dezelfde opdrachten, wachtlopen, patrouilles lopen, monitoren. Ook dat verveling en leegloop toe kunnen slaan. Ook dat roept de vraag naar de relatie tussen werk en zin op.

Relaties

Ten tweede, het zien van de gevolgen van destructie en geweld, de ervaring dat een mensenleven niet veel waard is, roept een aantal fundamentele vragen op. We denken dan aan vragen als: wat is leven eigenlijk? Wat betekent het om veilig te zijn? Hierbij komen dan de vragen naar thuis, die juist daar heel sterk geïntensiveerd worden. Wat is mijn relatie me waard, wat betekent liefde eigenlijk, wat is vriendschap, op wie kan ik vertrouwen? Deze vragen cirkelen om een heel centrale vraag, namelijk die naar wie je zelf als mens bent. Zeg maar de vraag naar de eigen identiteit.

God?

Dan ten derde, zowel bij mensen met een religieuze/gelovige achtergrond als bij hen zonder deze achtergrond, de vraag naar God en mens. Als er een God is, waarom zijn er dan deze verschrikkingen, wie is Hij eigenlijk? Dan komt ook de vraag op naar dat moeilijke verband tussen zijn gerechtigheid en zijn liefde, zijn macht en zijn mededogen. Daaraan gekoppeld de vraag, weer, naar de mens, wie is hij dat hij in staat blijkt tot deze dingen?

Over deze drie gebieden valt veel te zeggen en we doen dat samenvattend.

Nogmaals werk en zin

Het gevoel met iets zinvol bezig te zijn is voor ons mensen fundamenteel. Niet alleen dáár: hier evenzeer. Het is wezenlijk voor ons om onze handelingen in een zinvol geheel te kunnen plaatsen. Als dat verdwijnt, verdwijnt er een heleboel, onze motivatie, onze arbeidsvreugde, op den duur ook ons zelfvertrouwen, en ons zelfbeeld loopt beschadigingen op.

In de situatie is het gevoel van 'wat haalt het allemaal uit?' niet bevorderlijk is voor een optimale inzet. Wanneer je met militairen over dit probleem spreekt krijg je in die gesprekken de mogelijkheid om door te vragen naar de lagen onder de teleurstelling. Je komt dan op de vraag naar de betekenis van menselijk handelen, daar maar ook straks op de kazerne. Je merkte dat er dan veel meer op tafel kwam, soms hele verhalen van vroeger over thuis en school en de geringe ambitie dan wel de erkenning niet zo heel veel met de eigen mogelijkheden gedaan te hebben. Over herijkingen gesproken: op dit gebied van werk en leven gaan mensen zich afvragen wat er nog in zit, hoe het verder zal gaan en welke kansen men zich kan scheppen.

Nogmaals relaties

Anders en vaak emotioneler zijn de gesprekken over thuis. de relatie met vrouw of partner en met de kinderen. Velen realiseerden zich bijzonder scherp hoe wezenlijk dat thuisfront voor hen was. Dat je met veel meer gevoelens aan anderen gehecht bent dan je wel eens dacht. De herijking bestond voor een aantal zeker in een intensivering. Maar er waren ook andere ervaringen, die van vervreemding. waardoor een fundamenteel gevoel van onbehagen om zich heen greep. Het aantal relaties dat sneuvelde tijdens verlofperiodes was niet gering. Daar deden zich dan ook bijzonder verdrietige en pijnlijke momenten voor.

Hierbij dient ook een ander, soms heel pijnlijk aspect aan de orde te komen: de relaties met de kinderen. De directe manier waarop zij reageren op de uitzending van de vader of moeder is voor velen een diep ingrijpende ervaring. Wanneer kinderen het gevoel hebben in de steek gelaten te

worden is dat voor de ouders een emotioneel en verdrietig gebeuren. 'Papa hoeft niet meer terug te komen als hij nog een keer gaat', een verbodsbordje 'Verboden langer dan week weg te gaan bij een tussentijds verlof. Of het gevoel van vervreemding, 'papa die helemaal is veranderd'. Hier is, wat je zou kunnen noemen, gerijpt ouderschap nodig om breuken in de lagen van de emoties te helen.

Nogmaals God?

Wanneer het gaat om de vraag naar God en zijn bestuur komen er vele gesprekken los. Kennelijk roepen situaties als die in Bosnië de vraag op naar 'iemand die er toch wat aan zou moeten doen'. Er schuilt op de bodem van een mensenhart kennelijk zo iets als een vaag besef van wat mensen aanduiden als 'God'. In die gesprekken is het van belang eerst de lagen onder de vragen naar boven te krijgen. Dat vraagt tijd en vooral veel en intensief luisteren. Wat daarbij opvalt was vooral dat er onder de vraag naar Gods macht veelal eigen onmacht en boosheid ligt. Je kunt proberen om de gevoelens van onmacht te benoemen, te plaatsen in het eigen leven, te delen. Dan komt er ook gelegenheid om de vraag naar God te vertalen als een vraag naar de mens. Er bestaat namelijk geen abstracte almacht. Er is wel de Levende, die de mens roept en vraagt 'Waar ben je?' Die roep kent het moment van de pijn, 'mens, ik ben je kwijtgeraakt', maar ook het moment van de verantwoordelijkheid, 'wat ben je aan het doen?'.

Uiteraard voert het hier te ver om in te gaan op de vragen die met dit immense en aloude probleem gegeven zijn. Het heeft alles van doen met de geestelijke ontwikkeling van mensen en hun godsbeelden.

Om twee extremen te noemen: er zijn er die het accent leggen op de almacht van God, waarbij dan vervolgens in de situatie van geweld en machteloosheid deze God verstek laat gaan. Waar blijft dan die almacht. Er zijn er ook die het accent leggen op het lijden van God, maar dat roept de vraag op van een God die de mensen tenslotte 'in de kou' laat staan. Wat heb je aan een 'medelijdende' God? Het kan er niet om gaan een soort tussenwoord bij deze vragen te construeren, daarvoor verschillen mensen teveel. Er is geen eenduidig antwoord, er is wel een houding te vinden waarin de confrontatie met het hart wordt aangegaan. En natuurlijk kan het ook zijn, dat mensen zich juist verrijkt voelen, weten dat ze in elk geval iets hebben gedaan. Ze hebben 'één mens een brood gegeven'. En is het niet een Joodse wijsheid dat 'wie een mens redt, de wereld redt'.

Essentieel, tenslotte, is die band met thuis wel. De zekerheid dat thuis de situatie kan hanteren geeft de militair op uitzending het gevoel dat hij zich gedragen weet en gerespecteerd om wie hij is en mag zijn; er zijn er die op hem/haar wachten met verlangen. Wat men deelt met de partner is ook hier zaak van de eigen waardering van de relatie. Er kunnen beelden zijn die niet deelbaar zijn, dan is het goed om dit uit te spreken en in de stilte van een gesprek toe te laten. Soms is het zo in ons leven dat 'de stemmen van de stilte' het meest te zeggen hebben.

Bij de voorbereiding zal men met de partner uitvoerig over deze dingen spreken, die periode is dan ook van uitzonderlijk belang, juist om de kracht en de draagwijdte van de eigen relatie serieus onder ogen te zien. Het doet goed wanneer de parochie/ gemeente waartoe men behoort blijken van belangstelling geeft. Een briefje, een kaart, een blijk dat de militair niet vergeten wordt. Of een stukje in het parochie/gemeentebled dat betrokkene wordt toegezonden, wellicht met een brieffragment, er zijn hier genoeg eenvoudige en zinnige mogelijkheden te bedenken. Een gemeente/parochie kan ook zelf iets doen voor de betrokken regio, een diakonaal project bijvoorbeeld, of een uitwisseling.

4.4. Na uitzending

Tussentijds verlof

Bij verlof tijdens de uitzending worden mensen voor enkele dagen, hooguit een paar weken, weer even herenigd. Dat is vaak een weldaad. Weer samen, in alle opzichten van elkaar genieten, niet meer alleen voor alles opdraaien, lekker bijpraten.

Maar ook bestaat de mogelijkheid dat het verlof moeizaam verloopt. Mensen beginnen er soms aan met al te hoog gespannen verwachtingen, en dan kan het gauw tegenvallen. Of de verlofganger is wellicht lichamelijk thuis, maar geestelijk nog in het uitzendingsgebied. Het kan goed zijn om zoveel mogelijk het 'normale' leven weer op te pakken.

Een nieuwe start

Thuiskomen, na een half jaar uitzending, dat is niet niks. Er zal veel vreugde zijn. het genot van de hereniging. het uitwisselen van allerhande verhalen. weer samen eten of de tuin doen. Mensen zullen het er de eerste tijd er echt van willen nemen. Hier hebben ze een half jaar lang naar uitgekeken. Zonder er dramatisch over te willen doen, kan wat de uitgezondene, de achtergeblevenen, nu ervaren echter ook te maken hebben met verlating, met vervreemding, met gevoel van een gedwongen afscheid, voor een goede zaak wellicht. maar toch: een afscheid. Kinderen kunnen het gevoel hebben in de steek gelaten te zijn geweest en niet zonder wrok onwennig reageren. En onvermijdelijk denken mensen ook aan wat de zin is geweest, of juist niet is gebleken.

Het kan een tijd duren. voor mensen weer een twee-eenheid (of een drie- vier- vijf- eenheid) zijn geworden. De uitgezondene heeft ervaringen achter de rug. die zij of hij soms niet wil of kan uitspreken. die voor de achterblijvers moeilijk invoelbaar zijn. Omgekeerd hebben de achterblijvers dingen meegemaakt waaraan de uitgezondene geen deel heeft gehad. Dat verzelfstandigt. maar het draagt ook het risico van verwijdering of isolement in zich. En omdat beiden veranderd zijn is ook de relatie veranderd. God en geloof kunnen in zulke periodes heel belangrijk zijn. Elkaar bij God aanbevelen, bij spanning je biddend uiten en tot vertrouwen trachten te geraken. Een kaarsje opsteken als stil gebaar en even opzien naar Maria als het grote hart van God en soms dat samen doen met anderen; dat geeft kracht. Samen de bijbellezen, voorbeden ondergaan, ook dat kan kracht geven.

De achtergeblevenen

Kinderen en partners hebben misschien het gevoel in de steek gelaten te zijn geweest. Ze hebben het niet gemakkelijk gehad, hard werken terwijl hij alleen zijn werk had. Of ze hebben het geweldig bevredigend gevonden nu eens bepaalde taken te vervullen, bepaalde verantwoordelijkheden te dragen. Moeten ze dat nu weer afstaan, blijft dat zo? Pa is niet altijd meer nodig... Een opluchting. reden tot trots zijn op de achterblijvers of een teleurstelling?

Wellicht moeten achterblijvers weer aan de aanwezigheid van de uitgezondene wennen.

Of ze bestormen hem, haar met vragen of achterstallige 'klussen'. Het kan ook zijn dat ze trots op hem zijn, en dat duidelijk laten merken; sommigen doet dat goed, anderen weten er geen raad mee. Het kan ook zijn, dat ze hem of haar vreselijk hebben gemist, meer dan ze zichzelf durven bekennen, misschien wel meer dan ze van zichzelf accepteren. Als iemand gerepatriëerd is omdat het thuisfront het niet meer volhield, kan dat voor beide partijen moeilijk te verteren zijn.

Of de achterblijvers hebben haar, hem juist minder gemist dan ze hadden verwacht, of dat ze vinden dat had moeten. Wat betekent dat voor de relatie? Hoe ga je nu samen verder? Soms komen mensen naar aanleiding van zo'n periode van scheiding tot het 'uur der waarheid' en dat kan pijnlijk en verdrietig zijn.

Terugkeren van uitzending kan ook betekenen dat de uitgezondene tijd nodig heeft om 'bij te komen' en tijdelijk sociaal niet goed of matig functioneert. 'Ik heb hier een lichaam, niet een geest', zei de vrouw van een teruggekeerde militair. Het kan zijn dat geduld en tijd voldoende zijn. Soms is professionele hulp nodig {zie hieronder}.

Het kan ook zijn dat de uitgezondene een boeiende en goede tijd heeft gehad, verrijkt is teruggekeerd; maar dat achterblijvers erg onder de 'scheiding' hebben geleden. Bij terugkomst kan dat als een probleem binnen de relatie spelen.

Tenslotte: vaak denken anderen, vrienden, pastores, de gemeente/parochie nog wel direct na terugkeer aan zulke zaken. Maar na een half of een heel jaar al gauw niet meer. Juist dan is aandacht nodig.

De uitgezondene

Hoe ga je om met wat je hebt meegemaakt! De geur van oorlog, het leed. Kun je alles vertellen wat je hebt gezien, wat je zelf hebt gedaan, wat je hebt meegemaakt, vastzitten in een kamp, wie weet je leven bedreigd zien. Hoe goed, hoe gerechtvaardigd was eigenlijk wat je hebt gedaan? Heeft het zin gehad? Mag je wel trots zijn op jezelf? Heb je het gevoel gehad dat het thuisfront heeft meegeleefd? Kom je warm terug over zoveel meeleven? Zijn er teleurgestelde verwachtingen? Heb je van je collega's kameraadschap ervaren, of is dat juist tegengevallen? Hoe ga je in de toekomst samen verder?

Het kan opluchten om over zulke vragen met anderen te praten. Sommigen vinden daar goede mogelijkheden voor; bellen bijvoorbeeld enkele keren per week met hun 'maatje'. Anderen hebben moeite met het vinden van zulke gesprekspartners. Iemand kan er ook geweldig tegen op zien ze aan de orde te stellen, ze zelfs uit de weg gaan. Hoe kunnen ze bespreekbaar worden gemaakt? Hoe aanvaardbaar is het als je weet dat niet alles gezegd wordt? Er is een fijne lijn tussen in stilte dicht bij elkaar zijn aan de ene kant, en een stilte die als een muur twee mensen gescheiden houdt aan de andere. Ook hier geldt dat de zaak niet na een half of een heel jaar voor de betrokkene voorbij is. Juist dan is er in veel gevallen nog een belangrijke rol weggelegd voor parochie/gemeente of pastor. Een enkele keer kan dat zelfs nog veel later zijn, als (misschien in een wat moeilijke periode) bepaalde zaken van de uitzending weer boven komen.

Die aandacht kan men op allerlei manieren geven. Soms door een goed gesprek. Andere keren door iemand te vragen om voor de eigen gemeente/parochie een avond met foto's/dia's en verhalen te verzorgen. Weer een andere manier is om geregeld stil te staan bij het gebied van uitzending in voorbeden of op andere momenten van de liturgie. Of misschien heeft men wel aan de hele geschiedenis een project, een gemeentcontact met die regio overgehouden, en kan de uitgezondene daarin een rol spelen.

Het komt trouwens voor dat mensen na hun uitzending een heel nieuw contact met hun parochie of gemeente opbouwen. Bijvoorbeeld vanwege de aandacht die ze kregen tijdens en na uitzending. Of doordat hun ervaringen een nieuw licht heeft geworpen op hun geloof of hun leven. Zo komt het voor dat min of meer randkerkelijken weer graag naar de kerk gaan.

4.5. Als het niet zonder schade gaat

Vooraf is het goed om duidelijk te zeggen dat de meeste militairen gezond naar lichaam en geest weer terugkeren van een uitzending. Het is niet zo dat mensen er altijd littekens van over houden. Gelukkig gaan de meesten goed om met de ervaringen die zij opdeden. Overigens, ook tijdens de uitzending en daarna vinden er de-briefingsgesprekken plaats om eventuele problemen bijtijds te onderkennen.

Maar er zijn ook mensen voor wie dat anders ligt. Door hun ervaringen, de beelden, de gesprekken die ze voerden met inwoners van het uitzendgebied over de tijd van de oorlog, hun eenzaamheid en het gebrek aan intimiteit, liepen ze psychische schade op.

Meeleven, belangstelling vanuit de eigen omgeving en pastorale zorg zijn dan welkom, maar niet genoeg. Professionele hulp is nodig, en wel van hulpverleners die bekend zijn met het fenomeen uitzendingen. Behoeft aan professionele hulp kan zich op vele manieren uiten. Mensen die tijdens een oorlog schrikken of angstig zijn, reageren in feite normaal op een niet-normale situatie. Ook als ze thuis zijn kan er echter nog zo'n reactie komen, en dat wordt lang niet altijd begrepen. Zoals de zoon, die, na een half jaar in Bosnië gediend te hebben, telkens thuis wegging als er jonge kinderen in huis kwamen. Pas tijdens een behandeling werd duidelijk dat in het voormalig Joegoslavië twee kinderen vlak voor zijn ogen waren doodgeschoten.

Of die sergeant, die bijna dwangmatig de deur van de kamer waar hij verbleef open liet staan. Hij had de belegering van zijn kampement meegemaakt, door Serven, met zware wapens. Ook hier was professionele hulp nodig om hem te laten ontdekken, dat leven na zo'n traumatische ervaring heel goed mogelijk is.

Bij mensen die hebben moeten leven onder oorlogsomstandigheden, kunnen naderhand verscheidene reacties en gevoelens optreden. Dit geldt ook voor hen die beschietingen hebben meegemaakt, of die een schokkende gebeurtenis hebben beleefd. Dan kunnen er gevoelens ontstaan van kwaadheid, schuld en onzekerheid; emoties van schaamte en verdriet. Zulke gevoelens kunnen zich uiten als huilen, kippenvel krijgen, angstzweet en beven.

De professionele hulp die in zulke gevallen nodig is, vindt men bij de Afdeling Individuele Hulpverlening van de krijgsmacht. Samenwerking tussen deze hulpverleners, geestelijk verzorgers, en de thuis- gemeente/parochie is van groot belang. De laatsten doen er goed aan om alert te zijn op zulke psychische gevolgen, die zich soms pas na verloop van tijd openbaren. En juist voor thuisgemeente ligt er in zulke gevallen een belangrijke taak als het gaat om de opvang van het gezin. Het laatste geldt natuurlijk ook in geval van lichamelijke schade. En, nog ingrijpender voor de achtergeblevenen, in geval van overlijden van de uitgezondene.

In al zulke gevallen kan het makkelijk gebeuren dat betrokkenen zich de vraag stellen waarom het moest gebeuren. Waar was en is God? Is het de moeite wel waard geweest? Juist ook dan is de eigen gemeente of parochie bij uitstek de plek die steun en verbondenheid kan bieden.

Uitleiding

We eindigen deze brochure met de vaststelling waarmee we begonnen: uitzendingen vormen een kans en een risico voor alle betrokkenen. Voor de militairen in de eerste plaats, maar ook voor de achterblijvers (het thuisfront), de parochie of de gemeente.

Relaties kunnen onder druk komen te staan, maar even goed is het mogelijk dat 'dode' banden weer nieuw leven wordt ingeblazen. Mensen kunnen gehavend uit het totale proces te voorschijn komen, maar ook verrijkt. Wel is gebleken dat verwerking soms een proces van vele jaren is en dat mensen na een uitzending ogenschijnlijk zonder enig probleem de draad weer oppakken na een uitzending om na jaren opeens met problemen komen te zitten.

Het is naar onze mening van groot belang dat pastores en predikanten zich zo mogelijk pro-actief opstellen bij mensen op het spoor komen; het kunnen herkennen van Post Traumatische Stress Stoornissen (PTSS) kan hierbij zeer goed van pas komen. Bij enkele opleidingen Klinisch Pastorale Vorming (KPV) komt onderwerp dit ter sprake.

Hier mag niet onvermeld blijven dat men met name bij het Veteraneninstituut te Doorn terecht kan voor adequate hulp, gericht op een zo goed mogelijk herstel van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de (voormalige) militair en zijn of haar naaste familie.

Het Veteraneninstituut is een samenwerking tussen overheid en particuliere organisaties (zoals de Bond voor Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers, BNMO) en richt zich op jonge en oude veteranen.

Indien u binnen uw gemeente of parochie geconfronteerd wordt met deze doelgroep dan kunt u voor advies altijd terecht bij de pastores, werkzaam bij het Veteraneninstituut en de BNMO.

Tenslotte dient opgemerkt te worden dat 'de ene uitzending niet de andere is'. Zo hebben de uitzendingen naar Bosnië thans een zeker routinematig karakter gekregen en is de kans op 'bodybags' als gevolg van vijandelijkheden minimaal. Bij een uitzending naar Afghanistan daarentegen zijn de risicofactoren (zeker bij het ter perse gaan van deze brochure) vele malen moeilijker in te schatten.

We hopen van harte dat deze brochure aan zijn doel beantwoordt: een handreiking te zijn om in parochie en gemeente om te kunnen gaan met de risico's én de geboden kansen uit te buiten.

Bijlage

Adressen van de Geestelijke Verzorging (GV) bij de krijgsmacht

Hoofdkrijgsmachtpredikant (HKP)/
Hoofdkrijgsmachtaalmoezenier (HKA)

Frederikkazerne, Gebouw 106
Van der Burchlaan 31
MPC 58 A
Postbus 90701
2509 LS Den Haag

tel. HKP: 070 – 316 6788/3166783
tel.HKA: 070 – 316 6270

Hoofd Vlootpredikanten (HVlop-en)
Hoofd Vlootaaalmoezeniers (HVLam-en)

Frederikkazerne, Admiraliteit gebouw 35
Van der Burchlaan 31
MPC 58 A
Postbus 20702
2500 ES Den Haag

tel. Hvlop-en: 070 – 316 2931 / 316 2932
tel.Hvlam-en: 070 – 316 2930

Hoofd Legerpredikanten (HLP-en)/
Hoofd Legeraalmoezeniers (HLA-en)

Kromhoutkazerne, gebouw PP
Herculeslaan 1
MPC 55 K
Postbus 90004
3509 AA Utrecht

tel. HLP-en: 030 – 236 5103
tel. HLA-en: 030 – 236 5265/236 5728

Hoofd Luchtmachtpredikanten (HLup-en)
Hoofd Luchtmachtaalmoezeniers (HLuA en)

Luchtmachtstaf, kamer 1 H 106
Binckhorstlaan 135
MPC 58 L
Postbus 20703
2500 ES Den Haag

tel HLup-en: 070 – 339 6399
tel. HLua-en 070 – 339 6367

Individuele hulpverlening

In deze handreiking wordt de mogelijkheid besproken, dat iemand psychische schade heeft opgelopen tijdens uitzending. Hoewel ook in dat geval gemeente en parochie het nodige kunnen betekenen, is in zulke gevallen ook professionele hulp nodig.

Deze kan het best worden gegeven door hulpverleners die ervaring hebben met uitzending. Binnen de krijgsmacht zijn er de volgende instellingen:

Maatschappelijke Dienst Defensie
Staf MDD

Binckhorsdtlaan 135
2516 BA Den Haag
tel: 070 – 349 3591
www.mdd-dico.nl

Afdeling Individuele Hulpverlening, Stafgroep
Bilderdijklaan 1

3818 WE Amersfoort
tel: 033- 466 1400
www.landmacht.nl

Thuisfrontcomité KL
Tel.: 030 – 236 5692

Stichting Dienstverlening Veteranen
Postbus 250

3940 AG Doorn
tel: 0343 – 474 150
www.veteranen.nl
info@veteranen.nl

Bond voor Ned. Mil. Oorlogs- en Dienst-
slachtoffers (BNMO)

Postbus 125
3940 AC Doorn
tel: 0343 – 474 110
bnmo@planet.nl

Diakonale en vredesorganisaties

Soms is de uitzending van een militair, die lid is van een gemeente of parochie aanleiding voor de betrokken gemeente of parochie een project op te zetten, een uitwisseling te beginnen of andere vormen van betrokkenheid te organiseren. Voor het leggen van mogelijke contacten en/of het verkrijgen van informatie en adviezen kan men o.a bij de volgende instanties terecht:

Mensen in Nood
Postbus 16436
2500 BK Den Haag
tel. 070- 313 6200

UNICEF
Postbus 30603
2500 GP Den Haag
tel. 070 – 333 9333
www.unicef.nl

UNHCR
Stadhouderslaan 28
2517 HZ Den Haag
tel. 070 - 346 8810

Pax Christi

Postbus 19318
3501 DH Utrecht
030 – 333 346
www.paxchristi.nl

Artsen zonder Grenzen
Postbus 10014
1001 EA Amsterdam
tel. 020 – 520 8700
www.artsenzongrenzen.nl

Amnesty International
Postbus 1968
1000 BZ Amsterdam
020 – 626 4436
www.amnesty.nl

Interkerkelijk Vredesberaad
Postbus 85893
2508 CN Den Haag
tel. 070 – 350 7100
www.ikv.nl

Oecumenisch Pastoraat Oorlogs- en
Geweldsgetroffenen (OPOG)
Mevr. Traas-de Jagerstraat 15
3262 GL Oud-Beijerland
0186 – 612 446
e-mail: jel-van-wattum@hetnet.nl

Aan de totstandkoming van deze brochure werkten mede:

Dr. Mient-Jan Faber,

algemeen secretaris van het Interkerkelijk Vredesberaad. Veblijft in die functie zelf regelmatig in oorlogs- en spanningsgebieden

dr. Fred van Iersel,

bijzonder hoogleraar vraagstukken geestelijke verzorging in de krijgsmacht aan de Theol. Faculteit te Tilburg.

Gertjan Jorissen

Vlootalmoezenier sinds 1990, geplaatst bij het Korps Mariniers en als RK geestelijk verzorger mede uitgezonden van jan. – juli 2001 naar Ethiopië en Eritrea (UNMEE)

Dick José

Coordinator geestelijke verzorging in de krijgsmacht voor de SoW-kerken

dr. Arjen W. Velema,

hoofd legerpredikanten. Van november 1992 tot mei '93 als prot. geestelijk verzorger werkzaam bij het I (NL/BE) UN TBAT in Centraal-Bosnië en van mei tot november 1999 bij SFOR 6

mevr. drs. Ans Brandsma,

projectmedewerker SoW-kerken/Kerkinactie

mevr. Jannie Kuik

projectmedewerker IKV